

Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, cilt II (Londra 1973).

Fransız tarihçi F. Braudel'in «*La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'Époque de Philippe II*» adlı eserinin 1966 baskısından Siân Reynolds tarafından hazırlanmış olan İngilizce edisyonu ikinci cildin çıkmasıyla tamamlandı (Birinci cilde ait tanıtma için bkz. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3 (1974), s. 521-522)...Yıllarca süren emek sarfıyla meydana getirilen bu eser artık bütün tarihçilerin istifade edeceği bir araştırma, zevk için okuyan meraklıların ellerinden düşürmeyecekleri klâsik oldu.

«Müşterek kaderler ve umumi temayüller» başlığı altında Akdeniz'i ve onu sınırlayan (hatta çok uzaklardan sınırlayan) ülkelerin onaltıncı yüzyıl içinde (ve bezen de bu yüzyılın hudutlarını aşarak) tarihini meydana getiren karakterlerini bu cildde de ortaya koymağa devam eden müellif, önce imparatorlukların (özellikle Osmanlı ve İspanya imparatorluklarının) hem de Ranke'nin yaptığından çok farklı şekilde karşılaştırmalarını yapıyor. Balkanlardaki Osmanlı düzenini Akdeniz'in diğer ucunda yer alan İspanya ile mukayese ettiğinde, Hıristiyan âlemin Osmanlı düzenine «şaşırtıcı bir örnek» nazarıyla baktıklarını belirtirken anonim bir Fransızca eserden (1528) şunu aktarıyor: «ülke emniyetli ve haydutluk ve eşkiya hareketlerinden masun» (s. 665). Bu arada Avrupa'da Türk'e sadece düşman, hıristiyanlığın en büyük hasmı gözüyle bakanların mevcudiyetine değindikten sonra «fakat asrın ortasından itibaren Pierre Belon gibi diğerleri de Türkler'in faziletini tanıyacaktı; ve daha sonraki yıllarda bu yabancı ve hasım [Osmanlı] ülkesi Avrupalılar nezdinde büyüleyici bir tesir bırakacaktı. Avrupalılar için batı cemiyetinden kaçabilecekleri uygun bir yer olacaktı» (s. 665-66). «Küçük Asya asırlar sonra sabırla ve sağlam olarak fethedilmişti. Balkan yarımadası istilâ edenlere karşı fazlaca bir direniş göstermedi» derken Balkan milletleri ve devletleri arasında mevcut 'kompleks' durumun Türkler için büyük bir teşvik unsuru olduğunu ileri sürüyor (s. 663).

F. Braudel, Osmanlı Devletinin imparatorluk hüviyeti kazanmasında, 1517 yılındaki Mısır fethini İstanbul'un fethinden de önemli bir hadise olarak gösteriyor (s. 667). Gerçekten Osmanlılar, Mısır'ın kendi geliri dışında Habeshistan ve Sudan üzerinden geçen Afrika altını ile Hindistan tarafından gelen Asya baharatına ortak olma fırsatı bulmuşlardı. Bu yöreler, Portekizlilerin keşiflerine rağmen kıymetlerini yitirmemişlerdi. Hicaz'a hâkim oluş Osmanlı sultanını gerçekten İslâmın en büyük temsilcisi yapmıştı. Kısacası Mısır, Osmanlılar'ı, içinde kendilerini kaybedecekleri bir ummana açmıştı. Braudel'in 'Kahire Beylerbeyliği' diye adlandırdığı Mısır Beylerbeyliği'nin kuruluş tarihi olarak 1534 ü vermesi bir baskı hatası olsa gerek.

İmparatorluklar bölümü, devlet mekanizmasının işleyişi özellikle Osmanlı-Batı mukayesesi çerçevesi içinde devam ediyor. «İnsan düşündükçe gerçekte iki ayrı, fakat bazen birbirine yakın dünyalar olan Doğu ile Batı arasındaki benzerlikleri, kelimeler, teknoloji ve siyasi görünümündeki mübadeleyi daha iyi görmektedir» (s. 683). «Hem Doğuda ve hem Batıda memuriyetlerin satıldığı yerde devlet nüfuzu garabetle zayıflatılmıştı... onaltıncı yüzyıl, başa gelecek şeyleri önceden bildiren bir takım ihtar serilerinden başka birşey değildi» (s. 690). Kanunî devrini müteakib devrede, belki de biraz mübalâğa ile, «bir Türk kadınının terliğinin bir Hıristiyan prensesin bütün giyim masraflarından fazlaydı» derken, saray masraflarının inanılmayacak derecede arttığını, II. Filip İspanya'sında da aynı durumun mevcudiyetini hatırlatmak istiyor. Osmanlıların İspanya ile hemen aynı zamanda kendi kendilerini «bir altın çağın zevk ve cümbüşüne» terketmeleri şaşırtıcı idi. Çatlaklıklar ortaya çıkmağa başlıyordu. Gelirlerin toplanmasındaki aksaklıklar, imparatorluk içindeki gayri müslimler (meselâ M. Cantacuzenus ve Joseph Nasi)'in servet biriktirmeleri gibi, 17. yüzyılda Osmanlı Devletinde inkırazı bütün çıplaklığı ile ortaya çıkaracak sebepler Braudel'in süslü satırlarında pek aydınlık kazanıyor.

İmparatorluklar içinde cemiyetleri de ele alıp inceleyen tarihçi bu münasebetle şu tasviri yapıyor : «Kısacası onaltıncı yüzyıl, tereddütlere rağmen, belki de bu tereddütler sebebiyle, cemiyetin esaslarını değiştirmede. Umûmiyetle onları, önceki nesillerden olduğu gibi aldı... Aristokrasi her yerde nüfuzun sembollerini tekeline almıştı : üstünlük, kıyafet, altın veya gümüş liflerle örülmüş ipekler, saten ve kadifeler, Flandre'dan resimli kilimler, safkan atlar, lüks ikâmetgâhlar, kalabalık aile ve asrın sonuna doğru da arabalar...» (s. 705). Daha ziyade batı cemiyetleri için yapılmış bu kabil tasvirler içine Osmanlıları da tereddütsüz sokan Braudel, timar sahiplerini ve gıftlık tasarruf edenleri, yine bu vesile ile imparatorluk içinde mühim rol oynamış tüccarları -özellikle gayri müslimleri- mevzu ediyor.

Aristokratların olduğu yerde elbette fakir olur, su-i istimâllerin yapıldığı yerde elbette baş kaldırmalar kendini gösterir. Her zamanki gibi konularını genelleştirme ile formüle eden tarihçi bu defa «fakirin hayatı ile ilgili olarak tarih bize bazı işaretler vermektedir, fakat kayda geçmiş bu az şey, zamanın otoritelerinin dikkatini çekmekte kendine has bir metoda sahipti ve bu yolla da bize erişmiştir. Ayaklanmalar, isyanlar, karışıklıklar, serseriler ve avarelerin tehlikeli olarak yayılması, eşkiyanın artan saldırıları, şiddet hareketlerinin gü-rültüleri, ekseri yatıştırılmış olmalarına rağmen, bize hep, onaltıncı yüzyılın sonuna doğru, fakirliğin fevkalâde artması ile ilgili birşeyler söylemektedir...» (s. 734). İspanya ve İtalya'dakilere paralel olarak Osmanlılar da 1559-60 yıllarında sayısız ayaklanmalara sahne olmuştu. «Türkiye'ye haydutlar ve hirsızlar muzır olmuştu» (s. 753).

Müteakib bölüm (medeniyetler) de Braudel, medeniyetler arasındaki alış-veriş, kültür mübadelelerini işlemektedir. Ona göre : «halkını ihrac etmeyen gerçek bir medeniyet düşünmek mümkün değildir» (s. 763). Amma «muhte-

şem bir medeniyet ithâl etmeyi reddetmekle de şöhret kazanır» (s. 764). Bu vesile ile Balkanları tekrar ele alan Fransız tarihçi şunları söylüyor: «Maalesef Türklerin geçmişi hakkında bilinenler pek azdır. Balkan tarihçi ve coğrafyacıları orayı, her zaman gerçek ilmi tarafsızlık içinde göremediler - Cvijic bile. Zinkeisen ve Hammer tarihleri eskimiş, Iorga ise yanıltıcı. Bu kadarla kalmamış, Türkler'in asırlar boyu hakimiyeti, yakın zamana kadar aynı mukadderata uğrayan İspanya'da İslâm devri gibi kasden ihmâl edilmiştir» (s. 776). Braudel'in bu kaygıları, ümit edilir ki, zail olsun, Osmanlı Rumeli'si tarafsız tarihçilerini bulsun. Çok iyi biliniyor ki Türkiye, Prof. Ö.L. Barkan, T. Gökbilgin ve H. İnalcık ile söz konusu sahada müsbet adım atmışlardır. Şimdi de Prof. C. Orhonlu'nun emeği ile çıkan 'Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi'nde Balkan meseleleri süreli bir yayın organına kavuşmuştur.

Eserde, Akdeniz dünyasının nitelikleri çerçevesi içinde ayrı ve son bir bölüm olarak «savaş usulleri» ele alınıyor. «Savaş hiç de medeniyetin tezati değildir» (s. 836) diyen Braudel, tarihçilerin sık sık savaştan bahsettiklerini fakat onun gerçek niteliğini bilmediklerini -bilmek istemediklerini- iddia ediyor. «Savaş her zaman silâh ve teknik işi olagelmıştır. Gelişmiş teknikler olayların gidliğini kökten değiştirebilir. Meselâ topçuluk, başka yerlerde olduğu gibi Akdeniz'de savaşın şartlarını değiştirdi» (s. 837). 1574 yılından sonra savaş merkezlerinin İstanbul, Madrid, Messina değil Cezayir, Malta, Piza gibi yerler olduğunu belirtirken haliyle korsanlık üzerinde duruyor ve İtalyan tarihçi Tenenti'nin çalışmalarıyla da epeyce aydınlığa kavuşan bu mevzuda dikkatleri Hıristiyan korsanlara daha fazla çekiyor: «Geçmişte batılı tarihçiler bizi sadece Müslüman, bilhassa Kuzey Afrika korsanlarını görmeğe teşvik etmişlerdir... (s. 867)... Akdeniz'de her zaman, en karanlık anda bile Hıristiyan korsanlar vardı. Kısmen psikolojik sebebler yüzünden ve kısmen çok küçük gemiler, brigantinler, firkateynler, fregatillalar, kayıklar ve bazen de küçük balıkçı teknelerinde yapıldığı için korsanlık, tarihçiler tarafından tam kaydedilememiştir» (s. 873).

II. Filip Devrinde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası'nın bundan sonraki kısımlarında «Olaylar, Siyasetler ve Halk» başlığı altında ve kronolojik olarak sınırları geniş alanlara kadar giden Akdeniz dünyasının onaltıncı yüzyıl ikinci yarısı anlatılmaktadır (s. 901 vd.). Yarım asırlık tarih, belgelerin diliyle konuşturulurken, Akdeniz adetâ dört yüzyıl öncesini yaşıyor, okuyucu, hadiselerin mükemmel tahlil edildiği sayfalarda büyüleyici tasvirlerle karşılaşılıyor.

Avrupa'da 1559 Cateau-Cambrésis anlaşmasıyla son bulan olayları özetledikten sonra Braudel, «Türk egemenliğinin son altı yılı 1559-65» başlığı ile Akdeniz'i tekrar konu ediyor (s. 967-1027). Cerbe seferi, Malta seferi, Mukaddes İttifak, İnebahtı muharebesi, Tunus'un geri alınması ve Osmanlı-İspanyol siyasi münasebetleri kitabın bu kısmında uzun uzun anlatılmaktadır.

1560 larda zirvede iken asrın sonuna doğru Akdeniz'de egemenliğini kaybeden Osmanlılar, İnebahtı'da mağlup olmuşlardı, daha doğrusu dananmaları yakılıp batırılmıştı, lâkin müttefiklerin bu zaferi onları hiçbir müspet neticeye

götürmemiştir. Gerçi İnebahtı'da, Braudel'e göre, Türk üstünlüğünün sihiri bozulmuştu, ama müteakip senelerde Akdeniz'de gösterilen faaliyet sanki bir İnebahtı (Lepanto) olayı vuku bulmamış hissi veriyordu. «Osmanlı donanmasını öldüren hareketsizlikten başka birşey değildi» (s. 1141). «Eğer Osmanlılar Akdeniz'de alışıktı oldukları savaş meydanını birdenbire terkedip doğuya döndüyse bunu inhitatın başlangıcı olarak düşünmek yersizdi. Osmanlı İmparatorluğu sadece mukadderatını takip ediyordu» (s. 1168).

Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında Akdenizi konu olarak alıp bunu coğrafyanın değişmeyen karakterleri, sosyal tarih çerçevesi içinde müşterek kaderleri ve olayların kronolojik akışıyla yepyeni bir tarih anlayışı içinde bu eserde sunan Braudel, çağdaş tarihçilikte yeni bir çığır açmıştır. Eserinde görülen birkaç hatalı tarihlendirme ve her tarihinin kabul edemeyeceği bazı yorumlar, sınırları çok geniş olan ve pek coşkulu bir ifade ile yazılan bir mevzuda kaçınılmaz sayılmalıdır. Braudel'in açtığı ufuklarda, Türkçe kaynakların esas tutularak Akdeniz ve onu çevreleyen eyaletler üzerinde yapılacak araştırmalar, Osmanlı tarihini pek aydınlatacaktır.

Salih ÖZBARAN

War, Technology and Society in the Middle East (yayımlayanlar : V.J. Parry ve M.E. Yapp), Londra-Oxford University Press 1975, 448 sahife, 7.00 sterling.

Ünlü Fransız tarihçi Fernand Braudel, XVI. yüzyılda Akdeniz'i konu aldığı eserinde, savaşın hiç de medeniyetin tezati olmadığını, tarihçilerin sık sık savaştan bahsettikleri halde onu gerçek nitelikleriyle bilmediklerini -bilmek istemediklerini- yazıyor. Ona göre «savaş her zaman silâh ve teknik işi olagelmıştır. Gelişmiş teknikler, olayların gidişatını kökten değiştirebilir. Meselâ topluluk, başka yerlerde olduğu gibi Akdeniz'de savaşın şartlarını değiştirdi» (The Mediterranean..., s. 837). Braudel'in bu haklı iddiaları burada tanıtmak istediğimiz eser ile daha fazla değer kazanırken, Osmanlı İmparatorluğu'nda harb tekniği ile toplum ve geleceği hakkında bir diyalog kurmak mümkün olmaktadır.

Londra Üniversitesine bağlı *School of Oriental and African Studies*'de «Orta Doğuda Savaş, Teknoloji ve Cemiyet» konulu, 1970 eylülünde, çeşitli tarihçilerin katıldığı bir konferans düzenlenmişti. Fikir, söz konusu okulda Osmanlı tarihi dersleri hocalığı yapmış, lâkin şimdi hayatta olmayan Vernon J. Parry tarafından ortaya atılmış, ve çeşitli kuruluşların desteği ile gerçekleşmişti. İşte şimdi sunduğumuz *War, Technology and Society in the Middle East* adlı eser konferansta tartışılan tebliğleri ihtiva etmektedir.